

Citation: Celayir, D. (2020), Kurumsal Yönetim Açısından Sürdürülebilirlik Raporlarının Güvencesi Ve Borsa İstanbul (Bist) Sürdürülebilirlik Endeksi Üzerinde Bir İnceleme, BMIJ, (2020), 8(1): 20-44 doi: <http://dx.doi.org/10.15295/bmij.v8i1.1375>

KURUMSAL YÖNETİM AÇISINDAN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK RAPORLARININ GÜVENCESİ VE BORSA İSTANBUL (BIST) SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ENDEKSİ ÜZERİNDE BİR İNCELEME

Duygu CELAYİR¹

Received Date (Başvuru Tarihi): 14/12/2019

Accepted Date (Kabul Tarihi): 06/03/2020

Published Date (Yayın Tarihi): 25/03/2020

ÖZ

Şirketlerin faaliyetlerini uzun vadede devam ettirebilmesi için çevresel, ekonomik ve sosyal yararı dikkate almaları gerekmektedir. Kurumsal yönetim anlayışı kapsamında büyüyen şirketler, toplumdan ayrılarak değil kamu yararı gözeterek, paydaşlar ile dengeli ilişkiler kurmayı ve onlar için değer oluşturmayı hedeflemektedirler. Bu nedenle, şirketlerin gündemlerinde öne çıkan kavramlar arasında “sürdürülebilirlik” ön sıralarda yer almaktadır. Sürdürülebilirlik; mevcut kaynakların bugünden daha etkin kullanımının sağlanması ile gelecek nesillerin ihtiyacı olan kaynakların korunmasını hedeflemektedir. Gelecek nesiller için çevreyi koruyan, eşitliği ve adaleti dikkate alan bir dünyanın varlığı açısından sürdürülebilirlik bilincinin oluşturulması önemlidir. Bu bilincin oluşturulması gerekliliği, şirketleri çeşitli çalışmalar yapmaya yönlendirmiştir. Günümüzde, toplumsal ve ekonomik tüm grupların daha fazla ilgisini çeken bir kavram olan sürdürülebilirlik; raporlama kavramlarında çeşitli değişikliklere yol açmıştır. Bugüne kadar çevresel raporlama veya sosyal raporlama adı verilen raporlama çeşitleri, artık yerini “sürdürülebilirlik raporlamasına” bırakmıştır. Bu raporlarla birlikte çevresel, sosyal ve ekonomik anlamda üçlü raporlamaya gidilmiş ve finansal bilgilerin yanında finansal olmayan bilgilerin de raporlanması sağlanmıştır. Değişim, yalnızca raporlama şeklinde olmamış paydaşlar açısından da yeni bir kavram olan “sürdürülebilirlik beklentisi” ortaya çıkmıştır. Bu durum, sürdürülebilirlik konusundaki beklentilerin karşılandığına yönelik bağımsız güvence/denetim faaliyetlerine olan ihtiyacı ve bu anlamda ilgili süreçlerin iyileştirilmesi yönündeki gereksinimleri daha görünür duruma getirmiştir. Bilinmektedir ki; adillik, şeffaflık, hesap verebilirlik ve sorumluluk ilkelerinin uygulanması ile hayat bulan kurumsal yönetimle, işletme paydaşlarının çıkarlarının korunması amaçlanmaktadır. Güvence ve denetim faaliyetleri kurumsal yönetimin önemli bir mekanizmasını oluşturduğundan, sürdürülebilirlik raporlaması kapsamında verilen bağımsız güvence/denetim hizmetleri raporların değerini arttıracığı gibi şeffaflığın sağlanmasına da katkıda bulunacaktır. Çalışma kapsamında öncelikle sürdürülebilirlik, sürdürülebilirlik raporlaması ve güvence kavramlarına açıklama getirilmiş ve sonrasında raporların bağımsız/dış güvencesi üzerinde durulmuştur. Ayrıca, raporların güvencesiyle ilgili olarak Türkiye’deki durum incelenmiş ve bu kapsamda, BIST Sürdürülebilirlik endeksinde (2018–2019 dönemi) yer alan şirketler üzerinde bir inceleme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Yönetim, Sürdürülebilirlik Raporları, Güvence Hizmetleri

JEL Kodları: M42, M14

¹ Dr. Öğr.Üyesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, dcelayir@ticaret.edu.tr,

<https://orcid.org/0000-0002-1435-3910>

ASSURANCE OF SUSTAINABILITY REPORTS WITH REGARDS TO CORPORATE GOVERNANCE, AND A STUDY ON BIST SUSTAINABILITY INDEX

ABSTRACT

Companies need to consider environmental, economic and social benefits in order to sustain their activities in the long term. Companies that grow up within the scope of corporate governance approach aim to establish balanced relationships with stakeholders and to create value for them, taking into account the public interest. For this reason, sustainability is one of the important concepts for companies. In this context, it means protecting the resources needed for future generations by ensuring more accurate use of resources today. For future generations, it is important to create sustainability awareness in terms of the existence of a world that considers the environment and takes into account equality and justice. The necessity of creating this awareness has led the companies to carry out various studies. Sustainability which is a concept that attracts more attention of all social and economic groups, has led to a variety of changes in reporting concepts. The reporting types which were known as “environmental reporting” or “social reporting” so far, now relinquished its place to the type called “sustainability reporting”. Apart from financial data, it is issued that non-financial data must be reported too, as it is issued that there has to be triple reporting in economic, social, and environmental terms. The change was not only in reporting format; there also emerged a new concept named “sustainability expectaion” for stakeholders. Surely this situation has made apparent the requirements in assurance activities about the sustainability expectations and needs that have to be refined in these terms. This has made the need for independent assurance/auditing activities to meet the expectations for sustainability and the need to improve the relevant processes. It is known that; companies aim to protect the interests of stakeholders through corporate governance including fairness, transparency, accountability and responsibility principles. As assurance services constitute an important mechanism of corporate governance, independent assurance services provided within the scope of sustainability reporting will increase the value of the reports and will also contribute to transparency. The study first explains the concepts of sustainability, sustainability reporting and assurance, emphasizing on the independent/external assurance of these reports. Then, the study looks into the current situation in Turkey concerning the assurance of these reports, examining the companies included in the BIST Sustainability Index for the period of 2018-2019.

Keywords: Corporate Governance, Sustainability Reports, Assurance Services

JEL Codes: M42, M14

1. GİRİŞ

Günümüzde farklılaşan iklim ve çevre koşullarının, birey hayatına, iktisadi kaynaklara ve verimliliğe olan kötü yöndeki etkileri nedeniyle, “sürdürülebilirlik” dikkatle incelenen kavramlardan biri durumuna gelmiştir. Son dönemde toplumun, iş dünyasından beklentileri de geçmişe kıyasla değişmiş, değişen bu beklentiler işletmeleri farklı arayışlara yönlendirmiştir. Bu arayışlara yön veren kavramlardan biri de “sürdürülebilirlik” olmuştur. İşletmeler açısından sürdürülebilirlik; ekonomik beklentilerin çevresel ve sosyal hassasiyetle uyumlu biçimde ele alınmasını ifade etmektedir (Kuşat, 2012). İşletmelerin iktisadi hayatı yönlendirmeleri nedeniyle, finansal anlamdaki sorumluluklarının yanında, çevresel ve toplumsal sorumlulukları da görünür duruma gelmiştir. İşletmeler, yalnızca ortaklarına ya da çalışanlarına karşı değil, tüm paydaşlarına karşı sorumlu hale gelmiştir. Bu sorumlulukla ilgili olarak ortaya çıkan birçok

gelişmeden dolayı, işletmelerin mevcut yönetsel politikalarında sürdürülebilirliği ön plana almaları gerekli olmuştur (Aktan, 2007).

İşletmelerin faaliyetlerini yürütürken neden oldukları, çevresel ve sosyal boyuttaki olumsuzlukları dikkate almaları gerektiğinin altını çizen “kurumsal sürdürülebilirlik”, bugünün hızla dönüşen iş dünyasında, modern bir yönetim felsefesi olarak öne çıkmıştır. Kurumsal sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için, işletmelerin büyümesiyle birlikte kâr edebilirliği önemlidir. Bu süreçte işletmelerin; iktisadi refah, çevresel uyum, sosyal adalet ve eşitlik unsurlarından oluşan sosyal amaçlarını da izlemesi/ takip etmesi gereklidir (Wilson, 2003). Bu bağlamda, mevcudiyetini korumak ve sürdürmek isteyen işletmeler, kurumsal sürdürülebilirliğin “üç temel hedefi”ni bir bütün olarak değerlendirmek durumunda kalmışlar ve söz konusu bu durum, dünya çapındaki şirketleri, sosyal ve/veya çevresel kaygılarla ilgili finansal olmayan bilgilerini “sürdürülebilirlik raporları” olarak adlandırılan, kamuya açık bağımsız raporlarla açıklamalarını sağlamıştır (Ballesteros v.d., 2017).

Sürdürülebilirlik raporlaması ile birlikte; çevresel, sosyal ve ekonomik alanda üç boyutlu raporlamaya gidilmiş ve yalnızca finansal bilgilerin değil, finansal olmayan bilgilerin de raporlanması sağlanmıştır. Sürdürülebilirlik raporları, işletme paydaşları açısından olumlu bir etki yaratmış, sonrasında söz konusu bu raporlarda bağımsız güvence talebi arayışı ortaya çıkmıştır. Örneğin, 2014 yılında A.B.D.’de yapılan çalışma, profesyonel yatırımcıların, şirketlerin sürdürülebilirlik bilgilerini daha fazla talep ettiklerini ve bu bilgilerde de bağımsız güvenceden geçirilmiş olanı tercih ettiklerini ortaya koymuştur (Brown-Liburd, H.& Zamora, 2014).

Sürdürülebilirlik raporlarının güvencesi; gönüllülük esasına dayanması (Adams & Evans, 2004) ve açıklanan verilerin niteliksel olması açısından oldukça karmaşık bir süreç olmakla birlikte (O’Dwyer v.d., 2011) bugün çok sayıda şirket paydaşı açısından önemli duruma gelmiştir (Adams & Evans, 2004). Paydaşlar rapor içeriğinin doğruluğu ve raporlama kılavuzlarına uygunluğu konusunda güvenceye ihtiyaç duymaktadırlar. Şirketlerin sürdürülebilirlik raporlarına güvence hizmeti alma konusundaki kararları, şirketlerin ne kadar paydaş odaklı olduğunun ve kurumsal yönetim mekanizmalarının ne kadar sağlıklı işlediğinin birer göstergesidir. Ancak, sürdürülebilirlik raporlarını yayınlayan şirket sayısı gün geçtikçe artmış olsa da, bağımsız güvence hizmeti alan şirket sayısı aynı oranda artış gösterememiştir (Junior M. vd., 2014).

Bu çalışmada; öncelikle sürdürülebilirlik, sürdürülebilirlik raporlaması ve güvence kavramları açıklanmıştır. Ayrıca, raporların güvenilirliği ve bu kapsamda verilen bilgilerin bağımsız bir güvence sürecinden geçirilmesinin önemi, gerekliliği ve güvence sürecinin katkıları üzerinde durulmuştur. Son olarak Türkiye’de Borsa İstanbul (BIST) Sürdürülebilirlik Endeksi’nde yer alan şirketlerin (2018-2019 son dönem) sürdürülebilirlik raporlarının güvence yaklaşımları, raporları güvenceden/doğrulamadan geçirmeleri kapsamında değerlendirilmiştir.

2. KURUMSAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK RAPORLAMASI

Kurumsal sürdürülebilirlik; işletmelerde uzun dönemli değer oluşturma amacıyla ekonomik, çevresel ve sosyal unsurların; yönetim (kurumsal yönetim) ilke ve değerleriyle uyumlu olarak, yürütme ve karar alma süreçlerinde dikkate alınması ve buna göre risklerin etkin olarak yönetilmesi olarak tanımlanmaktadır (BIST, 2014; Aras, 2006). Kurumsal sürdürülebilirlik; finansal, çevresel ve sosyal sürdürülebilirliğin birleşimi olduğundan, kısa vadeli hedeflerden çok, şirketlerin uzun vadeli kazanç hedefine ulaşmaları gerektiğine işaret etmektedir (Dyllick & Hockerts, 2002). Bu kapsamda, işletmelerin yalnızca üretim yaparak ekonomik değer oluşturmaları yeterli değildir. İşletmelerin, faaliyetlerini sürdürürken neden oldukları olumsuzlukları/negatif etkileri ortadan kaldırmak ya da en aza indirmek için çalışmaları gerekmektedir (Kuşat, 2012). Bu bağlamda işletmeler; şeffaf, adil ve hesap verebilir olmalı, sosyal bilinci dikkate alarak, çevreye karşı daha hassas teknolojilerle faaliyetlerine devam etmeli ve özellikle çevre koruma farkındalığını işletmenin bütün kademelerine kazandırarak kurumsal sürdürülebilirlik için çaba göstermelidirler (Önce v.d., 2015).

Kâr amacı olsun ya da olmasın herhangi bir işletmenin iktisadi, çevresel, sosyal ve yönetsel başarısını menfaat sahipleri (paydaşları) ile direkt bir şekilde paylaştığı açıklamalar/bildirimler sürdürülebilirlik raporları olarak tanımlanmaktadır (Clausen v.d., 2005). Sürdürülebilirlik raporlaması, “gönüllülük” esasına göre, tüm paydaşlara “hesap verebilirlik” ilkesi kapsamında sunulan raporlamalardır. Bu raporlama ile işletmeler; toplumsal ve çevresel etkiye sahip olan faaliyetlerini ve bu faaliyetlerin olabilecek olumsuz etkilerini azaltmak için uğraşlarını iç ve dış paydaşlarına sunmaya çalışırlar. Buna göre sürdürülebilirlik raporlaması; işletmelerin hem ekonomik hem de çevresel ve sosyal ilişkileri arasında bağlantı kurmaktadır (Vartiak, 2016).

Şirketler, sürdürülebilirlik raporlaması kapsamında, toplumsal dönüşüm, meslek ahlakı, eşitlik, insan kaynakları, güvenlik, sağlık ve çevresel yönetim politikaları ve uygulamalarını açıklamaktadırlar (Du Toit, 2008). Söz konusu bu raporlamalar, kısıtlı sayıda çevreci ve toplum odaklı işletmede ortaya çıksa da, bugün artık dünya çapında çok sayıda işletme tarafından gerçekleştirilmektedir (EY, 2010). Sürdürülebilirlik raporları, işletme yönetiminin gelecekteki sosyal ve çevresel stratejilerini, buna ilişkin planlarını içermektedir. İşletmeler; belirlenmiş olan hedeflere ulaşılmasını sağlamak, finansal, çevresel ve sosyal stratejilerin uygulamasını kolaylaştırmak, çevresel konularda işletmede bir farkındalık yaratmak ve işletmenin vermek istediği mesajı daha açık ileterek şeffaflığı, hesap verilebilirliği artırmak gibi nedenlerle sürdürülebilirlik raporlamasına gitmektedirler. Örneğin Baumgartner (2009); ortaya çıkan çevresel problemlerin bir çözümü ve çevre konusunda farkındalık yaratmak için sürdürülebilirlik raporlamasının öneminden bahsederek, sürdürülebilirlik raporlarının çevresel bilince katkı sağladığını vurgulamıştır.

Sürdürülebilirlik raporlamasında artan eğilim, raporların doğruluk ve güvenilirliğinin sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir. Sürdürülebilirlik performans verileri, işletmenin mevcut durumu ve gelecekteki görüntüsünün değerlendirilmesi açısından güçlü bir araçtır. Performans verilerinin kalitesi ile ilgili artan güven arayışı ile birlikte, bağımsız güvence hizmetleri; rapor okuyucularına ve işletme yöneticilerine, bu verilerin güvenilirliği hakkında bilgi sağlamak ve karar alma sürecinde (Janković & Krivačić, 2014) yardımcı olmaktadır.

Sürdürülebilirlik raporlamasına olan önemin artması ile çeşitli düzenlemeler yapılmış ve rehberler oluşturulmuştur. Küresel düzeyde yaygın olarak kullanılan standartlar, Küresel Raporlama Enstitüsü - Global Reporting Initiative (GRI) tarafından oluşturulmuştur (Ballou v.d., 2006). GRI, raporlamanın teşvik edici olması bakımından, geniş bir kesime hitap eden, kapsamlı bir raporlama rehberi/çerçevesi oluşturmuştur (GRI, 2015). Oluşturulan bu rehberle birlikte raporlama yapan işletmelerin artışı da sağlanmıştır.

3. KURUMSAL YÖNETİM VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK RAPORLAMASI İHTİYACI

Sürdürülebilirlik raporlaması ihtiyacını haklı kılan ve daha somut hale getiren iki önemli teoriden bahsedilebilir.

- (i) Paydaş teorisi ve
- (ii) Vekalet teorisi.

Bu teorilerin dayanağıysa kurumsal yönetimdir. Kurumsal yönetim tanımına bakıldığında; genel anlamda yönetimde “sahiplik” ve “kontrolün” birbirinden ayrılması temeline dayanmaktadır (Bhasa, 2004). Kurumsal yönetim; şirketlerin menfaat sahiplerine ya da tüm paydaşlarına karşı; şeffaflık, hesap verebilirlik, adillik ve sorumluluk ilkelerini benimsemesiyle gerçekleşmektedir (Deloitte, 2006).

Kurumsal yönetimin temelinde vekalet sorunu bulunmaktadır. Vekiller (yönetici) ve şirket sahipleri/hissedarlar arasındaki bilgi asimetrisi sorunu, vekalet teorisi olarak adlandırılmaktadır (Ceran, 2017). Buna göre; şirket yöneticileri; operasyonların yürütülmesi ve gerçekleştirilmesi açısından hissedarlar tarafından görevlendirilmektedir. Bu durumda hissedarların çıkarlarını gözetmeleri beklenir. Faaliyetlerin büyüüp gelişmesiyle hissedarların doğrudan bilgi alması ve kontrolü zorlaşmaktadır. Yöneticinin işlemleri ve çabası ile faaliyet sonuçları hakkında tam bilgi sahibi olmaması bilgi asimetrisine neden olmaktadır. Yöneticinin (vekilin) çıkar çatışmasına düşmesi halinde vekalet sorunu ortaya çıkmakta (Aguilera & Jackson, 2003) ve bu noktada bilgi asimetrisini azaltacak mekanizmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda kurumsal yönetim; vekalet sorununa bir cevap olarak ortaya çıkmıştır.

Kurumsal yönetim; iktisadi amaçlarla sosyal amaçlar arasında ve bireysel amaçlarla toplumsal amaçlar arasında denge sağlanması; kaynakların etkin kullanımının ve kaynakların idaresinde hesap verebilirliğin özendirilmesi; bireylerin, şirketlerin ve toplumun çıkarlarının mümkün olduğu ölçüde eşit ve dengeli olarak dikkate alınmasıdır (Cadbury Report, 1992). Kurumsal yönetimin esasını; tarafsızlık, bağımsızlık, doğruluk, şeffaflık, hesap verebilirlik ve sosyal kabul oluşturmaktadır. Vekalet sorununa karşı, kurumsal açıklamalar hem bilgi asimetrisini azaltmada hem de vekilin/yöneticinin maliyetini azaltmada önemli bir mekanizma olmaktadır. Paydaş teorisi ise; şirketlerin iş yaptığı çevredeki değişikliklerin izlenip takip edilmesiyle, şirketin hedeflerine ulaşması açısından çevreyle iyi ilişkiler kurulması gerektiği temeline dayanmaktadır (Joyce v.d., 2005). Bu teoriye göre, tüm paydaşlar, yasal hakkı ve gücü dikkate alınmadan, şirket açısından bir değere sahiptir (Scholl, 2001). Buna göre şirketler yalnızca hissedarlara değil, ilgili oldukları tüm paydaşlara karşı sorumludur. Bu sebeple tüm paydaşlara karşı olan sorumluluklarını gözetip, her paydaşın çıkarını birlikte maksimize etmeyi amaçlamalıdır. Paydaş teorisi kurumsal yönetimin gerekliliğini güncel bir bakış açısıyla açıklamaktadır. Vekalet teorisi, şirket yönetiminde sadece hissedar çıkarlarını dikkate alırken, paydaş teorisi şirketin başarısından ve performansından etkilenen birçok grubu (çalışanlar, yatırımcılar, kreditorler, müşteriler, kamu kurumları v.b.) dikkate almaktadır (Ceran, 2017). Bu

açından bakıldığında, şirket paydaşları ya da menfaat sahipleri ilgili oldukları şirket hakkında daha fazla bilgiye ihtiyaç duymaktadırlar. Özellikle yatırımlarını yönlendirmede, gönüllülük esasına dayanan sürdürülebilirlik raporları; şirket hakkında yalnızca hissedarlara değil ilgili tüm gruplara açıklayıcı bilgi sunmaktadır.

Paydaş teorisi açısından bakıldığında, gönüllü kurumsal açıklamalar/ sürdürülebilirlik raporları etkin bir sermaye piyasasının işleyişinde temel bir rol oynamaktadır. Gönüllü açıklamalar ve gönüllü açıklamalar için talep edilen güvence; şirket ve toplum arasında “sosyal sözleşme” (Deegan v.d., 2006) yoluyla uzun vadeli olarak hayatta kalmalarını sağlamak için geniş bir paydaş grubuyla etkileşime girme gereğini savunmaktadır. Bu teoriye göre, sosyal, ekonomik ve çevresel taahhüt paydaşların ihtiyaçlarına cevap verme mekanizması olarak görülmektedir (Ullman, 1985).

Yatırımcılar ve diğer paydaşlar şirketlerden, kararlarının ve faaliyetlerinin çevre ve toplum üzerindeki etkilerinden daha fazla sorumlu olmalarını ve bunları açıklamalarını beklemektedirler. Aynı zamanda bu raporlarda, sürdürülebilirlik performansı hakkında bilgi yayınlamalarını istemektedirler. Sorgulanan nokta ise, sürdürülebilirlik raporlarında açıklanan performans bilgilerinin güvenilirliğidir. Bu nedenle, şirketler arasında sürdürülebilirlik raporlarını bağımsız üçüncü taraflarca, gönüllü olarak güvence altına alma eğilimi ortaya çıkmıştır (Junior v.d., 2014; KPMG, 2015). Sürdürülebilirlik raporlarında bağımsız üçüncü taraf güvencesi, paydaşların sağlanan bilgilerin güvenilirliği konusundaki ihtiyacı karşılamakla birlikte, şirketlerin itibarını artırmaktadır (Simnett v.d., 2009; Pflugrath v.d., 2011; Reimsbach v.d., 2017).

Kurumsal yönetimin ilkelerinden şeffaflık ve hesap verebilirlik kapsamında bakıldığında da, kurumsal sürdürülebilirlik raporları ve bu raporlara verilen güvence ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Şeffaf olma, şirketlerin başarısını ve verimliliğini açıkça kamuya sunmayı açıklamaktadır. Kurumsal yönetimde şeffaflık; yönetim yapısı, şirketin başarısı ve ortaklığı hakkında yeterli, karşılaştırılabilir ve doğru bilgilerin zamanında açıklanması olarak tanımlanabilir. Şeffaflık, şirket ile ilgili, finansal olduğu kadar finansal olmayan bilgilerin de açık, doğru, eksiksiz ve kolay erişilebilir şekilde kamuya duyurulmasını gerektirmektedir. Bunu da sağlamanın yolu şirketlerin yayınladıkları sürdürülebilirlik raporlarıdır (Demirbaş & Uyar, 2006). Şeffaflık ilkesi, rapor kullanıcılarına karşı gerekli olan güvenin tesisi açısından, sunulan bilgilerin güvenilirliğini açıkça ortaya koyabilmeyi gerektirmektedir. Bu nedenle raporların güvencesi, şeffaflık ilkesini güçlendirecektir. Özetle, şeffaflık ilkesinin uygulanmasıyla kurumsal yönetimin sürdürülebilirliği sağlanabilecektir. Şeffaflık ilkesinin uygulanması da,

standart ve düzenlemelere uygun olarak kurumsal raporlama, bağımsız dış denetim ve güvence hizmetleri ile güçlendirilecektir.

Şirketler yerine getirdikleri faaliyetlerle ilgili olarak paydaşlara karşı sorumludur ve yerine getirdikleri görev ve faaliyetlerin sonuçlarıyla ilgili hesap verme sorumlulukları bulunmaktadır. Hesap verebilirlik, bir tarafın bir diğer tarafa karşı, verilen görev ya da faaliyetin performansına ilişkin açıklamada bulunduğu bir yapıyı ortaya koymaktadır. Hesap verebilirlik özellikle dışsal bir otoriteye karşı, yapılan faaliyetler konusunda açıklamalarda bulunmayı ifade etmektedir. Bu bağlamda hesap verebilirlik bir yandan hesap veren diğer yandan hesap soran taraflarla ilgilidir (Worldbank, 2004). Hesap verebilirliği güçlendiren yapılardan biri de kurumsal sürdürülebilirlik raporlarıdır. Ancak, söz konusu bu raporlara göre karar alacak olan bilgi kullanıcılarının yanıtılmaması adına, bağımsız dış denetim ve güvence hizmetleri öne çıkmaktadır.

Güvence hizmetleri; sürdürülebilirlik raporlarına güvenilirlik sağlayarak, şirketlerin hesap verebilme sorumluluğunu güçlendirmekte ve sermaye piyasalarının ve işletme faaliyetlerinin etkinliğini artıran önemli bir role sahip olmaktadır. Sürdürülebilirlik raporlarının güvencesiyle amaçlanan; kredi verenler, mevcut ve potansiyel yatırımcılar, analistler, kamu kurumları gibi şirket dışındaki bilgi kullanıcılarının; raporlara ilişkin algılarını güçlendirmek ve artırmaktır (Schuetze, 1994).

Özetle, sürdürülebilirlik açıklamaları, paydaşların elde ettiği bilgilerdeki farklılıklardan kaynaklanan bilgi asimetrisinin azaltılmasına katkıda bulunmaktadır (Cormier v.d., 2011; Leuz & Verrecchia, 2000). Bağımsız dış güvence süreci, daha doğru ve şeffaf sürdürülebilirlik bilgisi üretmek ve açıklamak için risk yönetimi ve muhasebe bilgi sistemlerini geliştirmek ve şirketlerin sürdürülebilirliğe olan bağlılığını güçlendirmek için teşvik edici olmaktadır (Fonseca, 2010; Cohen & Simnett, 2015). Ayrıca, gelişmiş raporlama süreçleri ve daha yüksek kalitede sürdürülebilirlik bilgisinin açıklanması, şirketlerin rekabet edebilirlik pozisyonlarını olumlu yönde etkileyebilecek sürdürülebilir değer yaratmaya neden olmaktadır (Lozano & Huisingh, 2011; Lozano, 2015).

4. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK RAPORLARININ GÜVENCESİ VE GÜVENCE STANDARTLARI

Sürdürülebilirlik raporlarında yer alan bilgiler paydaşlar tarafından alınacak kararlarda kullanılmaktadır. Bu nedenle söz konusu bilgilerin açıklığı, şeffaflığı ve doğruluğu bu

raporlardan yararlanacak olan paydaşlar açısından önem taşımaktadır (CorporateRegister, 2008; Manetti & Toccafondi, 2012). Finansal bilgi içermeyen bu açıklamaların güvenilirliğine ihtiyaç duyulması, bağımsız güvenceyi ön plana çıkarmaktadır. Bu kapsamda sürdürülebilirlik raporlarının güvencesini destekleyenler; güvencenin, bir şirketin iç kontrollerini geliştirme, daha sıkı/özenli şekilde sürdürülebilirlik raporları oluşturma; şirketin paydaşlarına karşı daha şeffaf ve güvenilir olmalarına yardımcı olma konularında katkı sağladığını ifade etmektedirler (Dando & Swift, 2003; Park & Brorson, 2005). Ancak sürdürülebilirlik raporlarının güvencesini destekleyenlerin yanında, güçlü bir piyasa düzenlemesi olmadan güvence işlemlerinin değerinin olmadığı ve sunulan bilginin de şüpheli olabileceği görüşünü destekleyenler de bulunmaktadır (Ball v.d. 2000; Laufer, 2003; Owen v.d., 2009).

Güvence; finansal tabloların denetimi anlamında, uzun zamandır denetim şirketlerinin özel konularından/alanlarından biri olmuştur (ACCA, 2012). Sürdürülebilirlik raporlamasının göreceli olarak güncel olması ve finansal olmayan raporlar üzerindeki güvence konusunu ön plana çıkarması açısından, denetim/güvence pazarını biraz daha büyütülmüştür (KPMG, 2011). Bu bağlamda güvence; karar alıcılar açısından yararlanacakları herhangi bir bilginin kalitesini artırmak adına verilen ve bilginin kalitesini ve değerini yükselten bağımsız mesleki hizmetler olarak tanımlanmaktadır (Bozkurt, 2012). Güvence hizmetleri, bilginin sağlamlığını ve güvenilirliğini arttırmayı amaçlamaktadır. Sürdürülebilirlik raporlaması söz konusu olduğunda, “doğrulama” ve “güvence” terimleri temelde aynı anlama gelmektedir.

Güvence ve doğrulama ile ifade edilen; raporun güvenilirliğini, doğruluğunu ve ilgi düzeyini değerlendiren bir dış denetimdir. Böyle bir denetimin amacı, raporun güvenilirliğini ikna edici bir şekilde ortaya koymaktır. Sürdürülebilirlik raporlaması için küresel raporlama standartlarının arkasındaki teşvik edici güç olan Global Reporting Initiative (GRI), raporlama sürecinin bir parçası olarak üçüncü taraf doğrulamasını tavsiye etmektedir (Willaert, 2016).

Şirketler, raporlamaya duyulan güveni yükseltmek için çeşitli yaklaşımlardan yararlanmaktadır. Buna göre şirketler, raporlamaya ilişkin bilgilerin yönetilmesinde ve raporlanmasında iç denetim, iç kontrol sistemi gibi içsel sistemlere sahip olabilirler. Bu iç sistemler, bir raporun doğruluğu, geçerliliği ve inandırıcılığı açısından önemlidir. Ancak bağımsız dış güvencenin verilmiş olması kurumsal şeffaflığın artırılması yönünde teşvik edicidir (White, 2009). Son zamanlarda, sürdürülebilirlik raporlarındaki bilgilerin geçerliliğini sağlamak ve bilgilere güvence sağlayabilmek için çalışmalar gerçekleştirilmektedir. İçsel yöntemler yeterli olmadığından, dış güvence; profesyonel güvence sağlayıcılarından, paydaş panelinden ve diğer dış taraflardan sağlanabilmektedir. Ancak, sürdürülebilirlik raporlarının

güvencesiyle ilgili olarak yapılan düzenlemeler sayıca artmış olmasına rağmen, işletmeler açısından çözülmemiş bir sorun olarak kalmıştır. Uygulamada farklı standartların bulunması, güvence sağlayıcıların çeşitliliği ve gönüllülük esasına dayanması gibi nedenler, sorunu biraz daha görünür duruma getirmiştir (GRI, 2013, Manetti&Toccafondi, 2012).

Sürdürülebilirlik raporlarının bağımsız (dış) güvencesi; paydaşların talep ettikleri geçerli, karşılaştırılabilir ve şeffaf raporların sağlanabilmesi açısından önemli olmakla birlikte, iyi bir raporlamanın da temel öğelerinden biridir. Sürdürülebilirlik raporlamasıyla ilgili olarak uluslararası kabul gören tek bir güvence standardı çerçevesi bulunmamasına rağmen bu konuda çalışmalar sürdürülmektedir. Özetle, bağımsız dış güvence, sürdürülebilirlik raporlarında açıklanan performans bilgilerinin her yönüyle, güvenilir, doğru ve raporlama standartlarına uygun olmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Bu nedenle, açıklanan bilgilerin doğrulanabilir olması gerekir. Yüksek sürdürülebilirlik performansı sergileyen şirketler için, üçüncü taraf güvencesi, kendilerini olumlu yönde farklılaştırmak için etkili bir araçtır (Hodge, Subramaniam & Stewart, 2009).

Dünyada sürdürülebilirlik raporlamasının güvencesi ile ilgili en çok bilinen iki standart seti bulunmaktadır. Bunlar; Sosyal ve Etik Sorumluluk Enstitüsü tarafından yayınlanan Hesap verebilirlik (AccountAbility) 1000 (AA1000) ilkeleri ve Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (IFAC) tarafından yayımlanan 3000 no.lu güvence standardıdır (ISAE 3000) (Kolk & Perego, 2010). Söz konusu olan standartlara eleştiriler yöneltilmiş olsa da, standartların büyük çoğunluğu finansal güvence modeline dayanmaktadır ve sosyal, etik ve çevresel performans verilerinin değerlendirilmesinde yetersiz kalabilmektedir (Dando & Swift, 2003).

Hesap Verebilirlik İlkesi (AA1000): Sosyal ve Etik Sorumluluk Enstitüsü (ISEA) tarafından, 1999'da yayınlanan Hesap verebilirlik ilkesi 1000 (AA 1000), finansal muhasebe ilkelerinden etkilenmiştir. Temel olarak, "kapsayıcı olma" ilkesine yer verilmiştir. Bu ilke, raporlama ve denetim sürecinin her aşamasında, işletme ile ilgili tüm çıkar gruplarının istek ve ihtiyaçlarının dikkate alınması anlamına gelmektedir. 2003 yılında ise söz konusu ilkeler geliştirilmiş ve raporlarda Tamlik/bütünlük, önemlilik ve cevap verebilirlik (Dando & Swift 2003) unsurları önem kazanmıştır. AA1000, genel olarak raporların güvencesi açısından dikkate alınacak temel ilkeler olma özelliğini taşımıştır. Güvence sürecinde dikkate alınan temel standart ise IFAC tarafından yayınlanan 3000 no.lu standart olmuştur.

Güvence Sözleşmelerine İlişkin Uluslararası Standart (ISAE) 3000: Uluslararası alanda güvence hizmetleri ile ilgili temel standart ve düzenlemlerden biri de Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu'nun (International Federation of Accountants/IFAC) düzenlemesi olan güvence sözleşmelerine ilişkin standart 3000'dir (ISAE 3000). Günümüzde, birçok ülke, IFAC'ın güvence hizmetleri ile ilgili uluslararası düzenlemelerini dikkate almaktadır. Standart, tüm güvence hizmetleri için geçerli olup, artan talepleri karşılamak amacıyla, çevre, sosyal ve sürdürülebilirlik raporları, bilgi sistemleri, iç kontrol, kurumsal yönetim gibi uyuma dair güvence raporları için IFAC tarafından uygulamaya konulmuştur. Uygulayıcılar, denetim ve gözden geçirme haricindeki güvence hizmetlerinde ISAE 3000 standardını dikkate almaktadır. Bu standart, güvence sağlayıcının yerine getirebileceği güvence uygulamalarının sınırlarını belirleyebilmek için "makul güvence" ve "sınırlı güvence" olmak üzere iki çeşit güvence seviyesinin tanımını yapmıştır (Atabay, 2018).

ISAE 3000'nin çeşitli hedefleri bulunmaktadır. Bunlar (Soltani, 2007);

- Orta ve yüksek düzeyde güvence getirmeyi amaçlayan güvence sözleşmelerini ve bunların unsurlarını tanımlamak,
- Güvence sözleşmelerini gerçekleştirmeleri için uygulayıcılara kılavuzluk yapmak ve standartlar oluşturmak,
- Belirli sözleşme türlerine göre özel kriterler/standartlar hazırlamak.

Makul düzeyde güvence, verilebilecek en üst düzeyde bir güvence olarak tanımlanmaktadır. Buna göre denetçi, denetim riskini kabul edilebilecek alt bir seviyeye düşürmek için yeterli ve uygun denetim kanıtı elde ederek makul güvence elde eder. Güvence uygulamasına yönelik risklerin kabul edilebilecek bir seviyeye düşürülmesi amaçlanmaktadır (IFAC-ISAE 3000).

Sınırlı düzeyde güvencede ise kanıt elde etmek, yapılacak iş ve işlemlerin kapsamı ve zamanı makul düzeydeki güvenceye göre düşük ve sınırlıdır. Güvence sözleşmesi riskinin sözleşme hükümleri kapsamında kabul edilebilecek bir seviyeye indirilmesi amaçlanır. Standart üçlü taraf ilişkisini temel almaktadır. Buna göre güvence hizmetleri); uygulayan taraf (uygulayıcı), sorumlu olan taraf ve hedeflenen kullanıcılar (yararlanan taraf) olmak üzere üç tarafı içermektedir. "Uygulayıcı" ifadesi, muhasebe meslek mensubunu ifade etmektedir. Sorumlu olan taraf ise, uygulayıcı ile yapılan sözleşmeden sorumlu olan taraftır (Altıntaş, 2010). Hedeflenen kullanıcılar ise, uygulayıcının güvence raporu hazırladığı kişilerdir. Güvence çalışmasında kullanılacak ölçütler de standardın önemli bir unsurunu oluşturmaktadır.

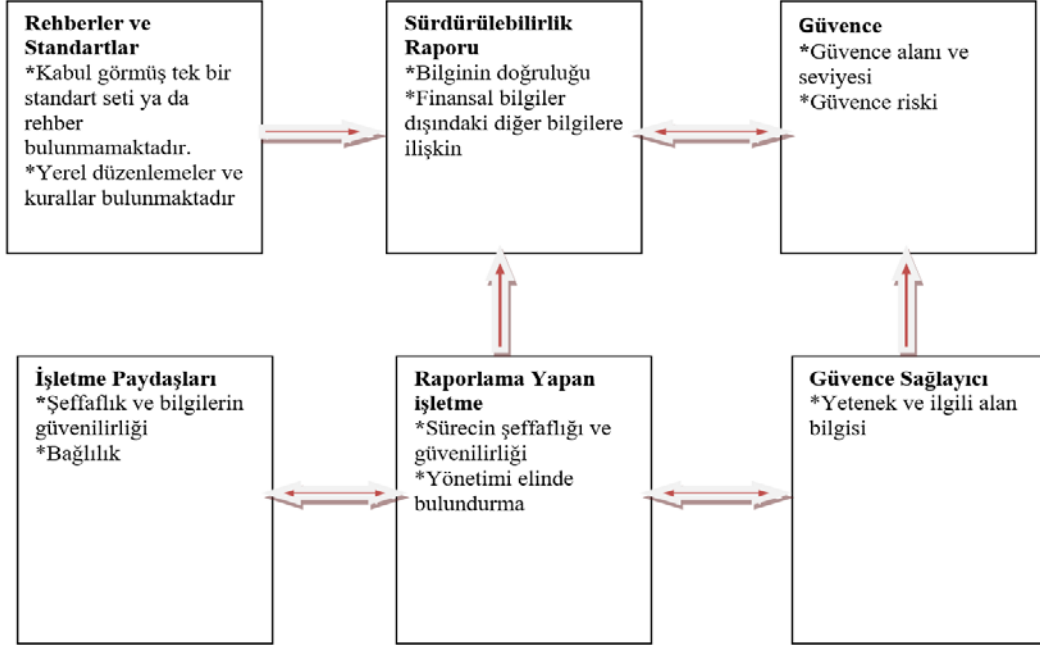
Uygulayıcı bir sonuca ulaşırken, verilen hizmetin dayanağı, çalışmayı nasıl değerlendirdiği, hangi ölçütleri temel aldığı güvenilir bilgi vermek adına önemli olmaktadır. Bu sebepten dolayı, kullanılan kriterler/ölçütler, bilgi talep edenlerin kullanımına açık olmalıdır (Altıntaş, 2010). Güvence hizmetleri, meslek mensupları tarafından yapılabileceği gibi, dışarıdan uzman kişiler tarafından da yapılabilir. Uygulamada güvence sağlayıcılar arasında denetim şirketleri (genelde 4 büyükler²), danışmanlık şirketleri, belgelendirme şirketleri, uzmanlar (sürdürülebilirlik uzmanları/danışmanları) bulunmaktadır (Anttila, M, 2013)

4.1. Sürdürülebilirlik Raporlarının Güvencesindeki Zorluklar

Raporların güvence sürecinde birtakım zorluklar bulunmaktadır. Öncelikli olarak, güvence sürecini uygulamada çok çeşitli standart ve rehberler bulunmakta ve ülkeler farklı uygulamalara gidebilmektedir. Sürdürülebilirlik raporlarının güvencesi zorunlu olmayıp gönüllü bir uygulama (Manetti & Becatti, 2009) olduğundan uygulayıcılar açısından farklı düzenlemeler dikkate alınabilmektedir. Sürdürülebilirlik raporlarında yer alan bilginin güvenilirliği, şeffaflığı, karşılaştırılabilirliği ve verilen güvence beyanı açısından zorluklar bulunmaktadır. Uygun raporlama ölçütleri, raporlanan bilginin niteliksel olması ancak bunun sayısal bilgi biçiminde raporlanması zorlu bir süreçtir. Bilginin uygunluğu ve önemliğin tahmini de engel yaratabilmektedir.

---

²Big 4 : PWC - E&Y - D&T - KPMG

Şekil 1. Güvence Sürecindeki Zorluklar

Kaynak: Anttila, Mattilda (2013), “Exploring the Challenges of Assuring CSR Information, Aalto University School of Business.

Bir diğer zorluk oluşturan alan ise güvencenin seviyesidir. Makul güvence, raporlanan bilginin doğruluğuyla ilgili olumlu bir beyan içerir. Diğer taraftan, sınırlı güvence ise olumsuz/negatif ifade barındırır. Elbette ki doğruluğa ilişkin yüksek güvence mümkün değildir. Sürdürülebilirlik raporları, araştırması karmaşık konuları içermekle birlikte iki farklı türde bilginin uyumlaştırılmasından, söz konusu bu süreci biçimlendirmek zordur. Verilen bilginin doğasından dolayı genelde sınırlı güvence tercih edilmektedir.

Sürdürülebilirlik raporları karışık ve farklılık gösteren doğasından dolayı, farklı alanlardan uzman kişilerin görüşlerini gerektirebilir (Manetti & Toccafondi, 2012). Güvence sağlayıcının yetersizliği, süreci kısıtlayabilir. Bu noktada güvence hizmetlerinde, uzmanlardan yararlanılmalıdır. Hizmet alanlarının genişliği sebebiyle, sürdürülebilirlik raporlamasıyla ilgili güvence hizmetlerinin ilerletilmesinde, doğru ve uygun kriterin/ölçütün tespiti konusunda da zorluklar yaşanmaktadır (Simnett v.d., 2009; Altıntaş, 2010).

4.2. Bağımsız Dış Güvencenin Sağladığı Faydalar

Yüksek kalitede bilgi, hem şirket hem de bilgi kullanıcısı açısından daha güvenilir ve daha faydalı olarak görülmektedir. Güvencenin bazı iç ve dış yararları kolayca tanımlanabilir de, genellikle yönetim, yönetim ve paydaş ilişkileri açısından önemli kabul edilmektedir.

Bağımsız dış güvencenin sağlamış olduğu katkı ve faydalar aşağıdaki gibi özetlenebilir (GRI, 2013).

Artan tanınma, geçerlilik ve güvenilirlik: Özellikle yatırımcılar, derecelendirme kuruluşları ve diğer paydaşlar yatırım, derecelendirme ve diğer önemli kararları alırken güvence ararlar. Güvence altına alınmış bir rapor, bir şirketin paydaşlarına ve yapmış olduğu açıklamalara daha büyük bir güven duygusu sağlamaktadır. Aynı zamanda şirketlerin, sürdürülebilirlik raporlamasına yaklaşımının ciddiyetini yansıtmaktadır.

Azalan risk ve artan değer: Veri kalitesi, raporlayan taraf ve rapor kullanıcıları için önemli konulardan biri durumundadır. Bu bağlamda, büyük şirketlerin, yapmış oldukları açıklamalarda düzeltme yoluna giderek yeniden düzenlemeleri alışılmamış bir durum değildir. KPMG'nin 2011 yılında yapmış olduğu çalışmada, en büyük 250 şirketten üçte birinin finansal olmayan raporlamalarında yeniden düzenleme yaptığı tespit edilmiştir. Bu kapsamda veri kalitesine ilişkin risklerin azaltılmasında güvencenin rolü önemli hale gelmekte aynı zamanda raporların değerini de artırmaktadır.

Bağımsız güvencenin yapmış olduğu katkılardan biri de, kurumsal strateji, performans ve itibarın iyileştirilmesidir. Özellikle, güvenilir ve geçerli olduğu bilinen açıklama ve verilerin iç karar vermede kullanılması daha sağlıklı sonuçlara ulaştırmaktadır.

Güçlendirilmiş iç raporlama ve yönetim sistemleri: Güvence ile güçlendirilmiş iç raporlama sistem ve kontrolleri sürdürülebilirlik performansını yönetmede önemli bir rol oynamaktadır. Dış güvence, iç sistemlerin ve kontrollerin sağlam olduğunu doğrulamaya yardımcı olmakta ve yapılması gereken gerekli iyileştirmeleri önermektedir.

Geliştirilmiş paydaş iletişimi: Güvence süreçleri, paydaş katılımı süreçlerinin gözden geçirilmesini de içermektedir. Bazı şirketler, paydaşlarla devam eden iletişimin temeli olarak raporlama süreçlerini ve/veya sürdürülebilirlik raporlamasını kullanmaktadır. Bunların her ikisi de karşılıklı iletişim ve anlayışın geliştirilmesine yardımcı olmaktadır (GRI, 2013). Sayılan bu faydaların yanında özellikle borsada işlem gören şirketlerde yatırımcılar; bağımsız denetim ve güvence hizmetlerini sürdürülebilirliğin en önemli güvencesi olarak kabul etmektedirler ve özellikle de yatırım yapacakları şirketlerde mevcut olmasını talep etmektedirler (Özgül & Mengi, 2016).

5. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK RAPORLARINDAKİ GÜVENCENİN TÜRKİYE AÇISINDAN İNCELENMESİ

Günümüzde, sürdürülebilirlik raporlarının güvence hizmetlerini başta denetim şirketleri olmak üzere çeşitli kuruluşlar verebilmektedir. Gelişmiş ülkelerde yükselen bir değer olarak görülen sürdürülebilirlik raporları ve güvence hizmetleri, gelişmekte olan ülkelerde yeteri kadar ilgi görememiştir. Türkiye açısından bakıldığında, SPK tarafından beyan edilen “Kurumsal Yönetim İlkeleri” paydaş politikalarının raporlanması ve dolayısıyla Kurumsal Sosyal sorumluluk uygulamaları, sürdürülebilirlik raporları hakkında bir farkındalık ve anlayış oluşturmuştur. 2010 yılından itibaren uygulamaya konulan CDP (Karbon Saydamlık Projesi), şirketlerin iklim değişikliğiyle ilgili gelecek stratejilerini yatırımcıların bilgisine sunabileceği bir zemin hazırlamış, dünyanın en bilinen çevre girişimi olarak bu süreçte yerini almıştır (<https://www.iklimhaber.org/cdp>).

2014 yılında CDP, Borsa İstanbul-100 endeksinde yer alan şirketlerden iklim değişikliği ile ilgili bilgi talep etmiş ve 41 şirketten geri dönüş olmuştur. 41 şirketin yalnızca %29'u verilerini üçüncü taraflarca güvenceden geçirmiştir. 2015 yılında, 46 şirketten geri dönüş olmuş, bir önceki yıla oranla güvence hizmetinden yararlanan şirket sayısı artmış, 46 şirketin %39'unun güvence hizmetlerinden yararlandığı görülmüştür. Gelecek yıllarda paydaşların ve yatırımcıların doğrulama taleplerinin artması, yapılan düzenlemelerin şirketlerin üçüncü taraflarca raporlarını doğrulatmaları konusunda teşvik edici olması beklenmektedir. Bununla birlikte, Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK), GDS 3000 Tarihi Finansal Bilgilerin Bağımsız Denetimi veya Sınırlı Bağımsız Denetimi Dışındaki Güvence Denetimleri Standardı'nı Kasım 2015 yılında yayınlamıştır (CDP Türkiye 2014 İklim Değişikliği Raporu, 2015).

Türkiye'de Borsa İstanbul (BIST) Sürdürülebilirlik Endeksi'nin oluşturulması, sürdürülebilirliğin gerek iç gerek dış paydaşlar tarafından önemsenmesi ve şirketlerin bu yönde adım atmalarıyla birlikte sürdürülebilirlik raporları yayınlayan ya da sosyal ve çevresel boyuttaki faaliyetleri ile ilgili bilgileri paydaşlarıyla paylaşan şirketlerin sayısı artmaya başlamıştır. Verilen bu bilgilerin tarafsız ve şeffaf olması gerekliliği, güvence hizmetlerine duyulan ihtiyacı da artırmıştır. Ancak, Türkiye'de sürdürülebilirlik raporu yayınlayan şirketlerin sayıları artsa da, söz konusu bu raporu bağımsız güvenceden geçirme oranı oldukça düşük kalmıştır. Yapılan bu çalışma kapsamında, 2018 Kasım dönemi Borsa İstanbul (BIST) Sürdürülebilirlik Endeksi kapsamındaki şirketlerin, en son yayınlamış oldukları

sürdürülebilirlik raporları ele alınmış ve bu kapsamda raporlar için bağımsız güvence hizmetinden yararlanma durumları belirlenmeye çalışılmıştır. Sürdürülebilirlik verileri için alınan güvence hizmeti gönüllülük esasına dayandığından, elde edilecek sonuç, endeksteki şirketlerin kurumsal yönetime, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerine bakış açısı hakkında bilgi vereceği beklenmektedir.

Tablo 1. Kasım 2018 Dönemi- Endeks Kapsamındaki Şirketler

ŞİRKETLER	Son Raporlama Tarihi	GRI Uygulama Beyanı	Bağımsız Dış Güvence	Karbon Saydamlık Projesi- Beyan/Güvence
Akenerji	2017	GRI +	Dış güvence mevcut değildir.	+/-
Akbank	2017	GRI +	Dış güvence mevcut değildir.	+/-
Aksa	2017	GRI+	Dış güvence mevcut değildir.	+/+ Sera gazı emisyonları ISO 14064-1, Enerji Yönetim Sistemi ISO 50001 kapsamında doğrulama
Aksa Enerji	2017	GRI+	Dış güvence mevcut değildir.	-/-
Anadolu Cam	Sürdürülebilirlik verileri rapor üzerinden beyan edilmemekte, web sayfasında yer almaktadır.			
Anadolu Efes	2017	GRI+	Dış güvence mevcuttur (Denetim firması:E&Y).	+/+ Sera gazı emisyonları doğrulama – ISO14064-1
Anel Elektrik	Sürdürülebilirlik verileri rapor üzerinden beyan edilmemekte, web sayfasında yer almaktadır.			
Arçelik	2017	GRI+	Dış güvence mevcuttur (Belgelendirme firması: BSI).	+/+ Sera gazı emisyonları doğrulama – ISO14064-1
Aselsan	2017	GRI+	Yalnızca çevresel veriler doğrulanmıştır.	+/+ISO 14001, OHSAS 8001, ISO 14064 -1 doğrulama
Aygaz	2017	GRI+	Dış güvence mevcut değildir.	+/-

Brisa	2016-2017	GRI+	Dış güvence mevcuttur (Denetim firması: PwC).	++/ISO14001 Çevre Yönetimi Sistemleri, ISO 14064 Sera Gazı Emisyonları, ISO 14046 Su Ayak İzi Doğrulaması
Cimsa	2017/entegre raporlama	GRI+	Dış güvence mevcuttur (Denetim firması: E&Y).	++/ Su ayak izi doğrulama- ISO14046
Coca Cola	2017	GRI+	Dış güvence mevcuttur (Denetim firması:E&Y).	++/ Sera gazı emisyonları doğrulama – ISO14064-1
Doğan Holding	Sürdürülebilirlik verileri rapor üzerinden beyan edilmemekte, web sayfasında yer almaktadır.			
Doğuş Otomotiv	2017	GRI+	Dış güvence mevcut değildir.	+/-
Ereğli Demir Çelik	2017	GRI+	Dış güvence mevcut değildir.	+/-
Ford Otosan	2017	GRI+	Dış güvence mevcut değildir.	+/-
Garanti Bankası	2018 (entegre rapor)	GRI+	Dış güvence mevcuttur (Denetim firması:KPMG).	++/ Sera gazı emisyonları doğrulama – ISO14064-1
Global Yatırım Holding	2017	GRI+	Dış güvence mevcut değildir.	+/-
İş Bankası	2017	GRI+	Dış güvence mevcuttur (Denetim firması:PwC).	++/ Sera gazı emisyonları doğrulama- ISO14064
Koç Holding	2016-2017	GRI+	Dış güvence mevcut değildir.	++/ ISO 1400, ISO14064-1 sera gazı emisyonları doğrulama
Kordsa	2016	GRI+	Dış güvence mevcut değildir.	-/-
Logo Yazılım	2017	GRI+	Dış güvence mevcut değildir.	-/-
Migros	2017	GRI+	Dış güvence mevcuttur (Denetim firması:E&Y).	++/ Sera gazı emisyonları doğrulama – ISO14064-1

Netaş Telekom	Sürdürülebilirlik verileri rapor üzerinden beyan edilmemekte, web sayfasında yer almaktadır.			
Otokar	2017	GRI +	Dış güvence mevcut değildir.	+/+ OHSAS 18001 doğrulama
Pegasus	Sürdürülebilirlik verileri rapor üzerinden beyan edilmemekte, web sayfasında yer almaktadır.			+/+ OHSAS 18001 Doğrulama ISO14064-1 Sera gazı emisyonu doğrulama
Petkim	Sürdürülebilirlik verileri rapor üzerinden beyan edilmemekte, web sayfasında yer almaktadır.			+/-
Polisan Holding	2017	GRI +	Dış güvence mevcut değildir.	+/+Sera gazı emisyonu doğrulama- ISO 14064-1
Sabancı Holding	2017	GRI +	Dış güvence mevcut değildir.	+/-
Şekerbank	2017	GRI+	Dış güvence mevcut değildir.	+/-
Şişecam	2017	GRI+	Dış güvence mevcut değildir.	+/+ Sera gazı emisyonu doğrulama – ISO14064-1
Soda Sanayii	2017	GRI+	Dış güvence mevcut değildir.	+/-
Halk Bankası	2017	GRI+	Dış güvence mevcuttur. (Denetim firması:E&Y)	+/-
T.s.k.b.	2018 Entegre rapor	GRI +	Dış güvence mevcuttur (Denetim firması:E&Y).	+/+ ISO 14064 Sera gazı emisyonu, ISO 14001 doğrulama
Tat Gıda	Sürdürülebilirlik verileri, Koç Grubu içerisinde raporlanmaktadır. Ayrıca şirket; bağımsız olarak sürdürülebilirlik komitesi oluşturmuştur.			
Tav Havalimanları	2016-17	GRI+	Dış güvence mevcut değildir.	+/-
Tekfen Holding	Sürdürülebilirlik verileri rapor üzerinden beyan edilmemekte, web sayfasında yer almaktadır.			
Tofaş Oto	2017	GRI +	Dış Güvence mevcuttur(Doğrulama firması:Türk Loydu).	+/+ ISO 14064 Sera gazı emisyonudoğrulama

Tüpraş	2017	GRI+	Dış güvence mevcut değildir.	+/+ KSS Raporu, ICC Raporu, AIKB Fin. Raporu doğrulama
Thy	2017	GRI+	Dış güvence mevcut değildir.	+/+ISO 14064 Sera gazı emisyonu doğrulama
Türk Telekom	Sürdürülebilirlik verileri rapor üzerinden beyan edilmemekte, web sayfasında yer almaktadır.			+/-
Türk Traktör	Sürdürülebilirlik verileri Koç grubu içerisinde raporlanmıştır.			+/+ ISO 50001 Enerji Yönetimi ISO 14064 Sera Gazı Emisyon doğrulaması
Turkcell	2017	GRI+	Dış güvence mevcut değildir.	+/-
Ülker Bisküvi	2017	GRI+	Dış güvence mevcut değildir.	+/-
Vakıflar Bankası	2017	GRI+	Dış güvence mevcut değildir.	+/+ISO 14064 Sera gazı emisyonu doğrulama
Vestel	Sürdürülebilirlik verileri Zorlu grubu içerisinde raporlanmıştır.			
Vestel Beyaz Eşya	Sürdürülebilirlik verileri Zorlu grubu içerisinde raporlanmıştır.			
Yapı ve Kredi Bankası	2017	GRI +	Dış güvence mevcuttur (Denetim firması:PwC).	+/+ISO14064 Sera gazı emisyonu doğrulama
Zorlu Enerji	2017	GRI+	Dış güvence mevcut değildir.	+/+ ISO 14046 Su Ayak İzi doğrulama

Tablo1’de Kasım 2018 itibariyle BİST Sürdürülebilirlik Endeksine giren şirketlerin son dönem sürdürülebilirlik raporları incelenmiştir. Endekste 50 şirket bulunmaktadır. Yapılan incelemede, şirketlerin büyük bölümünün en son 2017 sürdürülebilirlik raporunu yayınladıkları görülmüştür.

Anadolu cam, Anel Elektrik, Doğan Holding, Pekim, Pegasus, Netaş, Tekfen Holding ve Türk Telekom bağımsız bir sürdürülebilirlik raporu yayınlamamış, web sayfalarında sosyal

ve çevresel açıklamalarda bulunmuşlardır. Bu bağlamda, bağımsız bir rapor yayınlamadıklarından dolayı, sürdürülebilirlik raporlarının güvencesi mümkün olmamıştır.

Sürdürülebilirlik raporu yayınlayan şirketlerin yalnızca 13'ü sürdürülebilirlik raporlarının bütünü için bağımsız/dış güvence hizmetinden yararlanmıştır. 13 şirketin, 10'u güvence sağlayıcısı olarak 4 büyük denetim firmasından (KPMG, E&Y, Deloitte, PwC) birini tercih ederken, diğer 3 şirket ise doğrulama firmasını tercih etmiştir. Bağımsız dış güvence hizmetinde dört büyük denetim firmasından yararlanılması, raporların geçerliliği ve kalitesi adına önemlidir. Güvence hizmeti alan şirketler şöyledir; Anadolu Efes, Arçelik, Aselsan (yalnızca çevresel veriler doğrulanmıştır), Çimsa, Coca Cola, Brisa, Garanti Bankası, Halk Bankası, İş Bankası, Migros, TSKB, Tofaş Oto, Yapı Kredi Bankası. Ancak, Aselsan sürdürülebilirlik raporlaması kapsamında yalnızca çevresel verileri için güvence hizmetinden yararlanmış ve diğer açıklamalar doğrulanmamıştır.

Bağımsız güvence getirilen raporlara makul güvence değil, sınırlı güvence getirilmiştir. Bu durum sürdürülebilirlik raporlarıyla ilgili güvence sağlama ya da doğrulama sürecinin aslında kapsamlı bir şekilde yapılmadığı ve sonuca ihtiyatlılık ilkesi çerçevesinde ulaşıldığını göstermektedir. Özellikle bankalar açısından bakıldığında, bankaların büyük kısmının raporlarını bağımsız güvenceden geçirttiği ve güvence sürecinde 4 büyük denetim firmasından yararlandığı görülmüştür. Bu noktada bankaların raporlarını denetleyen bir kurumun olması, raporların geçerliliği, şeffaflığı ve hesap verebilir yapıda olduğunu ortaya koymaktadır. Bankaların piyasa faaliyetleri genişledikçe şeffaflık ve kamuoyunu bilgilendirme gerekliliği önem kazanmaktadır. Bu kapsamda endekste bulunan bankaların raporlarının güvenceden geçirilmesi; kamuoyunun bilgilendirilmesi, kurumsal yönetimin şeffaflık boyutunu dikkate alarak çok geniş bir paydaş grubunu dikkate aldığı görülmektedir. Ayrıca, bankalar sürdürülebilirliğe daha fazla önem vererek, paydaşlara katmış oldukları değeri devamlı olarak artırmayı hedeflemektedirler. Bu açıdan kurumsal yönetimin etkinliği açısından da bankaların örnek teşkil ettiği söylenebilir.

Ayrıca çalışma kapsamında şirketlerin karbon saydamlık projesi kapsamında raporlama yapma durumları ile bu raporlar için güvence hizmetinden yararlanma durumları incelenmiştir. Endekste bulunan şirketlerin çoğunluğu karbon saydamlık projesi kapsamında açıklama yapmakta olup, yapılan bu açıklamalar/raporlamalar için güvence hizmetinden yararlanan şirket sayısı 23 olarak belirlenmiştir.

Sera gazı emisyonlarına ilişkin verilerin doğrulanması açısından gerçekleştirilen güvence hizmetlerinin yanında, iş güvenliğiyle ilgili teknik standart (OHSAS18001), Enerji Yönetim sistemleri ile ilgili standart (ISO50001), Çevre yönetim sistemleri ile ilgili standart (ISO14001) ve Su Ayak İzi Doğrulamasına ilişkin standart (ISO14046) çerçevesinde güvence hizmetlerinden de yararlanmışlardır. Yakın bir gelecekte karbon saydamlık projesi kapsamında beyanda bulunacak şirketlerden bağımsız güvence talep edilecek olması, kuşkusuz şirketlerin söz konusu beyanlarını güvenceden geçirme oranını arttıracaktır. Ancak, her ne kadar sera gazı emisyonlarına ilişkin verilerini doğrulatan şirket sayısı artış gösterse de, raporların bütünü açısından güvence hizmetinden yararlanan şirket sayısı çok sınırlı düzeyde kalmıştır. Büyük kitleleri etkileyen bir yönetim anlayışı olan kurumsal yönetimin oluşturulmasında ve sürdürülmesinde bağımsız güvencenin etkisi önemlidir. Özellikle de gönüllü olarak yararlanan bağımsız dış güvence, tartışmasız raporların kalitesini artıracak ve şirketin de itibarını ve piyasa gücünü olumlu yönde etkileyecektir.

6. SONUÇ

Sürdürülebilirlik Raporlaması değer oluşturmayı hedeflemektedir. Oluşturulacak olan değere ekonomik, çevresel, sosyal, etik ve kültürel unsurların tamamıyla ulaşabilmektedir. Buna göre sürdürülebilirlik raporları; şirketlerin tüm paydaşlarına karşı sorumlu ve hesap verebilir olduğunu gösteren ve güvenilirliği destekleyen önemli unsurlardan biridir. Aynı zamanda sürdürülebilirlik raporları; paydaşlar açısından şeffaflığı artırmakta ve yönetim sistemlerini üçlü alanda (çevresel, sosyal ve ekonomik) geliştirerek, paydaşlara uzun vadeli katkı sağlamaktadır (sürdürülebilir değer). Bu nedenle, sürdürülebilirlik raporları doğru ve güvenilir bilgileri içermelidir. Doğru ve güvenilir bilginin elde edilmesi, anlaşılır biçimde paydaşlara sunulması ve raporların kalitesinin artırılması ancak bağımsız denetim/güvence fonksiyonu ile mümkündür. Kurumsal sürdürülebilirlik raporlarına ilişkin üçüncü taraf güvencesi, paydaşların sağlanan sürdürülebilirlik bilgilerinin güvenilirliği konusundaki endişelerini azaltmaya yardımcı olmakta ve böylece şirket itibarını da artırmaktadır. Bununla birlikte, bağımsız güvence süreci, daha doğru ve geçerliliği yüksek bilgi üretmek ve açıklamak için risk yönetimi ve muhasebe bilgi sistemlerini geliştirmek ve şirketlerin sürdürülebilirliğe olan bağlılığını güçlendirmek açısından da teşvik edici olmaktadır.

Yapılan bu çalışma sonucunda, 2018-2019 dönemi BIST Sürdürülebilirlik Endeksinde yer alan 50 şirketin sürdürülebilirlik raporu yayınladıkları tespit edilse de, yalnızca 13'ü sürdürülebilirlik raporları için bağımsız güvence hizmetinden yararlanmışlardır. Sürdürülebilirlik

raporlarının kalitesinin artırılması ve paydaşlar tarafından daha kullanışlı hale getirilmesi için güvence hizmeti önemli olsa da, 50 şirketten yalnızca 13'ünün bu hizmetten yararlanması, güvence hizmetlerinin yeteri kadar dikkate alınmadığını ortaya koymuştur. Türkiye'de güvence hizmetlerinin gönüllülük esasına dayanması nedeniyle, bu hizmetin yaygın olarak verildiği söylenememektedir.

Ancak Türkiye'de, gelişmiş ülkelerdeki kadar yaygın olmayan güvence hizmetlerinin, yakın gelecekte, bilgi toplumuna geçiş sürecinin etkisi ile özel sektör, kamu kurumları, yatırımcılar ve diğer çıkar gruplarınınca talep edilmesi halinde önem kazanması kaçınılmazdır. Sürdürülebilirlik raporlamasına yönelik uluslararası alanda geçerliliği tam olarak kabul görmüş, yasal bir çerçeve olmadığından her üç boyuta ilişkin verilerin elde edilmesinde ve bilgi akış süreçlerine dahil edilmesinde zorluklar yaşanmaktadır. Bu nedenle gerek finansal gerekse de finansal olmayan bilgilerin sağlıklı olarak ölçülüp, doğruluğunun ve uygunluğunun güvence altına alınması gerekmektedir. Bunun için ülkemiz açısından kaliteyi arttırıcı yönde güvence hizmetlerinin geliştirilerek, genel bir çerçeve oluşturulması kaçınılmazdır. Gelişmiş ülkelerde, sürdürülebilirlik konusu, denetim ve muhasebe mesleğinin çağdaş konulara ışık tuttuğunu ve ortaya çıkan yeni imkanları yakalayabildiğini göstermesi açısından önemlidir. Ancak ülkemizde, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi çok bilinir olmayan güvence hizmetlerinin, çeşitli çıkar gruplarınınca istenmesi/talep edilmesi durumunda önem kazanması mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Adams, C. A., Evans, R. (2004). Accountability, Completeness, Credibility and The Audit Expectations Gap, *Journal of Corporate Citizenship*, 14, 97-115.
- Aguilera, R., Jackson, G. (2003). The Cross-national Diversity of Corporate Governance: Dimensions and Determinants. *Academy of Management Review*, 28(3), 447-465.
- Altıntaş, N. (2010). Bağımsız Denetim ve Vergi Denetimi Dışındaki Güvence Hizmetleri: Türkiye'deki Uygulamalar Hakkında Bir Araştırma. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi S.B.E. İstanbul.
- Anttila, M. (2013). Exploring the Challenges of Assuring CSR Information. *Aalto University School of Business Press*. Calgary/Alberta.
- Aras, G. (2006). İşletmelerde Sürdürülebilir Değer Yaratma ve İç Denetim. www.denetimnet.net.
- Atabay, E. (2018). Destek Hizmet Kuruluşlarındaki Kontrollere Yönelik Güvence Hizmetleri. *TBB Yayınları*, No: 324, İstanbul.
- Ball, A., Owen, D., Gray, R. (2000). External Transparency or Internal Capture? The Role of Third-party Statements in Adding Value to Corporate Environmental Reports. *Business Strategy and The Environment*, 9(11), 1-23.
- Ballesteros, B., Martínez, J., García-Sánchez, I. M. (2017). Mitigating Information Asymmetry Through Sustainability Assurance: The Role of Accountants and Levels of Assurance. *International Business Review*, 26(6), 1141-1156.
- Ballou, B., Heitger, D., Landes, C. (2006). The Rise of Corporate Sustainability Reporting: A Rapidly Growing Assurance Opportunity. *Journal of Accountancy*, 202(6), 65-74.
- Baumgartner, R. J. (2009). Organizational Culture and Leadership: Preconditions for the Development of a Sustainable Corporation Sustainable Benefits and Limits. ACM International Conference Proceeding Series.
- Bhasa, M.P. (2004). Global Corporate Governance: Debates and Challenges, Corporate Governance. *The International Journal of Business in Society*, 4(2), 5-17.
- Borsa İstanbul (2014). Borsa İstanbul (BIST) Sürdürülebilirlik Bülteni. <https://www.borsaistanbul.com/>
- Bozkurt, N. (2012). *TÜRMOB Bağımsız Denetim*, Ankara: TÜRMOB Yayınları.
- Brown L.H., Zamora, V. L. (2014). The Role of Corporate Social Responsibility (CSR) Assurance in Investors' Judgments When Managerial Pay is Explicitly Tied to CSR Performance. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 34(1), 75-96.
- Cadbury Report (1992). Report of the Committee on the Financial Aspects of Corporate Governance.
- Ceran, E. B. (2017). Kurumsal Sürdürülebilirlik Kavramı ve Ölçümüne İlişkin Bir Ön Çalışma. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46(Special Issue).
- Clausen, J., Loew, T., Westermann, U. (2005). Sustainability Reporting in Germany. Summary of the Results and Trends of the 2005 Ranking.
- Cohen, J. R., Simnett, R. (2015). CSR and Assurance Services: A Research Agenda. *Auditing. A Journal of Practice & Theory*, 34(1), 59-74.
- Cormier, D., Ledoux, M. J., Magnan, M. (2011). The Informational Contribution of Social and Environmental Disclosures for Investors. *Management Decision*, 49(8).
- CorporateRegister (2008). The CSR Assurance Report. London, UK.
- Çalışkan, A.Ö. (2012). İşletmelerde Sürdürülebilirlik ve Muhasebe Mesleği İlişkisi. *Mali Çözüm Dergisi*, Temmuz-Ağustos.
- Dando, N., Swift, T. (2003). Transparency and Assurance: Minding the Credibility Gap. *Journal of Business Ethics*, 44 (2/3), 95 – 200.
- Deegan, C., Cooper, B., Shelly, M. (2006). An Investigation of TBL Report Assurance Statements: UK and European Evidence. *Managerial Auditing Journal*, 21(4), 329-371.
- Deloitte (2006). Nedir bu kurumsal yönetim? (çevrimiçi).

- Demirbaş, M., Uyar, S. (2006). *Kurumsal Yönetim İlkeleri ve Denetim Komitesi*, İstanbul: Güncel.
- Du Toit, A. (2008). Sustainability Assurance as A Driver of Change For The Auditing Profession. Blackpool, England: *British Accounting Association (BAA) Annual Conference*.
- Dyllick, T., Hockerts, K. (2002). Beyond The Business Case For Corporate Sustainability. *Business Strategy and The Environment*, 11(2), 130-141.
- Ernst&Young (2010), Sustainability Reporting: Seven Questions CEOs and Boards Should Ask About Triple Bottom Line Reporting.
- Fonseca, A. (2010). How Credible Are Mining Corporations' Sustainability Reports? A Critical Analysis of External Assurance under The Requirements of The International Council on Mining and Metals. *Corporate Social Responsibility Environmental Management*, 17, 355–370.
- Global Report Initiative (GRI) (2006). Sustainability Reporting Guidelines.
- Global Report Initiative (GRI) (2013). The External Assurance of Sustainability Reporting.
- Global Report Initiative (GRI) (2015). Sustainability Reporting Guidelines.
- Hodge, K., Subramaniam, N., & Stewart, J. (2009). Assurance of Sustainability Reports: Impact on Report Users' Confidence and Perceptions of Information Credibility. *Australian Accounting Review*, 19(3), 178-194.
- Janković, S., Krivačić, D. (2014). Environmental Accounting as Perspective for Hotel Sustainability: Literature Review. *Tourism and Hospitality Management*, 20(1), 103-120.
- Joyce, A., Smith, Van der Laan, Tondkar, R.H. (2005). Exploring Differences in Social Disclosures Internationally: A Stakeholder Perspective. *Journal of Accounting and Public Policy*. 24(2), 123-151.
- Junior, R. M., Best, P. J., Cotter, J. (2014). Sustainability Reporting and Assurance: A Historical Analysis on A World-wide Phenomenon. *Journal of Business Ethics*. 120(1), 1-11.
- Kolk, A., Perego, P. (2010). Determinants of the Adoption of Sustainability Assurance Statements: An International Investigation. *Business Strategy and the Environment*, 19(3), 182-198.
- Kuşat, N. (2012). Sürdürülebilir İşletmeler için Kurumsal Sürdürülebilirlik ve İçsel Unsurları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2).
- Laufer, W. (2003). Social Accountability and Corporate Greenwashing. *Journal of Business Ethics*, 43(3), 253-61.
- Leuz, C., Verrecchia, R. E. (2000). The Economic Consequences of Increased Disclosure. *Journal of Accounting Research*, 91-124.
- Lozano, R. (2015). A Holistic Perspective on Corporate Sustainability Driver. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 22(1), 32–44.
- Lozano, R., Huisingh, D. (2011). Inter-linking Issues and Dimensions in Sustainability Reporting. *Journal of Cleaner Production*, 19, 99–107.
- Manetti, G, Toccafondi, S. (2012). The Role of Stakeholders in Sustainability Reporting Assurance. *Journal of Business Ethics*, Vol. 107, 363–377.
- Manetti, G., Becatti, L. (2009). Assurance Services for Sustainability Reports: Standards and Empirical Evidence. *Journal of Business Ethics*, Vol. 87, 289– 298.
- Mengi, B., Özgül, B. (2016). *Kurumsal Sürdürülebilirlik ve Güvencesi*, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- O'Dwyer, B., Owen, D., Unerman, J. (2011). Seeking Legitimacy for New Assurance Forms: The Case of Assurance on Sustainability Reporting. *Accounting, Organizations and Society*, 36(1), 31-52.
- Owen, D, Chapple, W., Urzola, A. (2009). *Key Issues in Sustainability Assurance*, International Centre for Corporate Social Responsibility, London: International Centre for Corporate Social Responsibility.
- Önce, S., Onay, A., Yeşilçelebi, G. (2015). Kurumsal Sürdürülebilirlik Raporlaması ve Türkiye'deki Durum. *Journal of Economics Finance and Accounting*, 2(2), 230- 252.
- Park, J., Brorson, T. (2005). Experiences of and Views on Third-party Assurance of Corporate Environmental and Sustainability Reports. *Journal of Cleaner Production*, 13(10-11).

Pflugrath, G., Roebuck, P., Simnett, R. (2011). Impact of Assurance and Assurer's Professional Affiliation on Financial Analysts' Assessment of Credibility of Corporate Social Responsibility Information. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 30.

Reimsbach, D., Hahn, R., Gürtürk A. (2017). Integrated Reporting and Assurance of Sustainability Information: An Experimental Study on Professional Investors. *European Accounting Review*, 26(1), 1–23.

Scholl, H. J. (2001). *Applying Stakeholder Theory to E-government, In Towards the E-society*. Springer, Boston: MA.

Schuetzse, P.W. (1994). A Mountain or a Molehill. *Accounting Horizons*. 8. 69-75.

Simnett, R., Vanstraelen, A., Chua, W. F. (2009). Assurance on Sustainability Reports: An International Comparison. *The Accounting Review*, 84.

Soltani, B. (2007). *Auditing: An International Approach*, UK: Prentice-Hall.

Ullmann, A. A. (1985). Data in Search of A Theory: A critical Examination of The Relationships Among Social Performance, Social Disclosure and Economic Performance of US Firms. *Academy of Management Review*, 10(3), 540-557.

Vartiak, L. (2016). CSR Reporting of Companies on a Global Scale. *Procedia Economics and Finance*, 39, 176-183.

White, G. (2009). *Sustainability Reporting, Managing for Wealth and Corporate Health*, LLC: Business Expert Press.

Willaert, T. (2016). Transition To The GRI Standards: Understanding The Main Changes. DQS-CFS.

Wilson, M. (2003). Corporate Sustainability: What is it and where does it come from?. *Ivey Business Journal*, (March/April 2003), 1-5.

World Bank (2004). State – Society Synergy for Accountability: Lessons for the. World Bank Working Paper, No.30, Washington.

World Commission on Environment and Development-WCED. (1987). Our Common Future- Brundtland Report.

Yakar, N. (2017). Corporate Carbon Accounting and Reporting in Turkey: Analysis of Companies in the BIST Sustainability Index. Göksel Yücel (Ed.). Seçmeler 2017 içinde. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Muhasebe Enstitüsü Yayınları.

İnternet Kaynakları:

<https://www.iklimhaber.org/cdp>

ISAE 3000, <https://www.ifac.org/system/files/downloads/b012-2010-iaasb-handbook-isaie-3000.pdf>